

PRILOG PITANJU O POREZONOM SISTEMU U GRADECU OD XIV DO XVI STOLJEĆA

Ivan Kampuš

Razmatranje poreznog sistema u Gradecu zahtijeva, prije svega, preispitivanje dokumenata o posjedovnim odnosima u varoši, koje je I. Tkalčić u svojim »Povjesnim spomenicima slob. i kralj. grada Zagreba« edirao. Potrebno je da se to uradi tim više što se neka njegova mišljenja iz tog područja, koja nisu tačna, uglavnom i danas preuzimaju u našoj historiografiji, a ukoliko ima i protivnih, ona se iznose bez potrebne argumentacije.

S obzirom na to, zadatak je ovog priloga da definira pojam kurije, da utvrdi visinu poreznog zaduženja građana, stanovnika (*inhabitatores*), i *inquilina*, da ustanovi realizaciju poreza na osnovu popisa iz 1368. i način oporezovanja stanovnika kao i to da li se od XIV do XVI st. census od 40 maraka, tj. redovna kraljevska daća Gradeca, plaćao. Osim toga, analiza spomenutog popisa kurija i *inquilina* omogućit će da se ocijeni tačnost Tkalčićeve tvrdnje o broju kuća u Gradecu u XIV st., kao i one o podjeli Gradeca unutar zidina na devet otočnih skupina (*insulâ*).

*

U dragocjenim podacima iz 1368. sačuvao se popis građana i »stanovnika« u Gradecu, njihovih kurija, poreznog zaduženja¹, te broj *inquilina* i njihova

¹ *Curiae, item numerus civium et inhabitatorum ac taxa eorumdem in civitate Montisgrecensis zagrabiensis, anno 1368, I. Tkalčić, Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrariae XI, 1905, 227—236 (dalje MCZ).*

Prema popisu iz 1368, svi vlasnici kurija nisu posjedovali i kuću. Tako je, npr., dvorno mjesto u veličini četvrtine s osminom kurije ubilježeno kao vlasništvo »*quorundam villanorum*« (MCZ XI, 232). Ne znamo da li su takvi pojedinci imali na tim dvornim mjestima svoje kuće, ali su oni po svojim obavezama bili izjednačeni s građanima.

Tkalčić je mislio da je samo kućevlasnik mogao da postane građanin, »ako je jednu bar godinu bio u Zagrebu« (MCZ V, str. II). Međutim, čini se, da je već posjedovanjem same kurije varošanin sticao osnovni uvjet za građanstvo u Gradecu.

»taxa«². Međutim, kod prvog popisa nedostaje početak, a kuće i kurije u kojima stanuju inquilini unesene su u drugi popis uglavnom istim redoslijedom kao u prvom. Na osnovu popisa kurija i stanovnika, I. Tkalčić je zaključio da je Gradec bio podijeljen na »devet otoka ili insula tj. kućnih skupina naokolo ulicama okruženih«³ a V. Klaić smatra da se grad dijelio na devet otoka, da su u spomenutim popisima »popisane sve kuće (curiae) u tim otocima, kao i gospodari stanari njihovi« i da se predgrađe dijelilo na Njemačku ili Šošarsku ves (vicus Teutonicorum)⁴ i Novu Ves varošku (nova villa civitatis)⁵.

Nepoznati sastavljač prvog popisa unosio je u nj pojedine kurije prema mjestu gdje su se nalazile (u insulama, Šošarskoj vesi ili Novoj villi) a za svaku skupinu unutar popisa iskazao je napose broj kurija. Insule su obuhvaćale 106 kurija⁶, Njemačka ves 53⁷ a Nova villa 5 3/8 kurija.⁸ Budući da je na kraju popisa ubilježen ukupan broj od 282 1/2 i 1/8 kurije⁹, to razlika od 118 2/8 kurije nije iskazana u broju kurija koje se nalaze u insulama, Njemačkoj (Šošarskoj) vesi ili Novoj villi nego se odnosi na izgubljeni početak popisa. U drugi popis uneseni su najprije oni inquilini koji stanuju u kurijama i kućama izvan insula, zatim oni koji stanuju u IX insula i naposljetku inquilini iz Njemačke vesi. Kako su u tom popisu upisane kuće i kurije onih građana kod kojih inquilini stanuju, a u prvom su popisu istim redoslijedom ubilježene veličine njihovih dvornih mjesta, možemo pretpostaviti da je popis kuća i kurija u kojima inquilini stanuju izrađen na osnovu prvog popisa kurija. Spomenuti prvi popis počinje s kurijama iz II insule a na njegov izgubljeni dio otpada onih 118 i 2/8 kurija koje su se pretežnim dijelom nalazile izvan insula i djelomično u I i II insuli.

Općina je, vjerojatno, nastojala da novi stanovnik stalno boravi u gradu, jer je kao vlasnik kurije bio obavezan da osim poreza daje i službe, pa je on zbog svog smještaja trebalo da sagradi kuću, ako je nije zajedno s dvornim mjestom kupio.

² Nota, quod anno domini millesimo CCCLXVIII, tempore iudicatus domini Petri filii Donati, iudicis civitatis Grechensis, numerus inquilinorum et taxa eorumdem circulariter infra sunt conscripta (ib. 237—249).

³ ib., str. XXVIII. Usp. i I. Tkalčić, Dva odlomka za poviest grada Zagreba u XIV vieku, Starine JAZU VII, Zagreb 1875, 19. Đ. Szabo, govoreći o tom popisu iz 1368. (zove ga listinom), ističe da su tu nabrojani domovi i imena građana zagrebačkih s Gradca i da su domovi raspoređeni po insulama. Ističe da su Vicus Theutonicorum i Nova villa civitatis dobro napučene (Stari Zagreb, s. a., 36). Ovaj zaključak nije tačan, jer Nova villa tek nastaje a obuhvaća tada 5 1/4 i 1/8 kurija; inquilini u njoj tada još ne stanuju.

⁴ Šošarska je ves zapremala istočnu stranu današnje Radićeve ulice i sjeverno krilo Trga Republike sve do vrela Manduševca u današnjoj Bakačevoj ulici. Na južnoj strani Gradeca prostirala se Nova ves, koju su na početku XV st. počeli nazivati Lončarskom ulicom ili Ilicom. Usp. E. Laszowski, Stari i novi Zagreb, 1925, 10.

⁵ V. Klaić, Zagreb 1910—1913, 1918, 26.

⁶ Supma insularum facit centum curias et decem minus quatuor (MCZ XI, 231).

⁷ Sumpma curiarum vici exterioris facit curias LVII, minus quatuor (ib. XI, 235; zbroj upisanih kurija iznosi 56 3/8 kurija).

⁸ Sumpma curiarum ville nove facit curias quinque et quartam cum octava (ib. XI, 236; zbroj upisanih kurija iznosi 4 7/8 kurija).

⁹ U Tkalčića pogrešno 281 1/2 i 1/8 kurija.

Iz drugog se popisa razabire i to da je na kurijama koje su bile unesene u izgubljeni dio prvoga popisa stanovao veći broj inquilina. Napose je označeno ako oni stanuju u kući vlasnika (in domo) ili na kuriji, to jest, vjerojatno, u kojoj drugoj zgradi koja nije stambena kuća samog građanina¹⁰. Od 352 inquilina 115 stanuje izvan insula u 73 kuće i na 13 kurija¹¹, 98 unutar insula u 63 kuće i na 3 kurije¹², a 139 u Njemačkoj vesi u 78 kuća¹³ i 16 kurija¹⁴. Kako se u prvom i drugom popisu uvijek tačno označava gdje se kurije ili kuće (termin »kuća« upotrebljava se samo u drugom popisu) nalaze, osim onih 118 2/8 kurija koje su unesene u konačni zbroj prvog popisa i djelomično su iskazane na početku drugog popisa ispred insula (tj. samo one u kojima stanuju inquilini), čini se po svemu da su se te kurije nalazile u samom gradu unutar zidina. Među njima se spominju kurije i kuće najuglednijih ljudi koji su u to vrijeme bili građani i to: kurija gospodina Luke od Steničnjaka, magistra Stjepana sina bana Mikca¹⁵, kuća svećenika Jurja¹⁶ kuća svećenika Jurja od Granešine¹⁷, kuće svećenika Pavla¹⁸ i gospodina Petra Donata¹⁹, tadašnjeg suca. U prilog mišljenju da su te kurije bile u gradu govori činjenica da je u insulama bilo samo 106 kurija. Iz popisa inquilina vidi se i to da je u svakoj insuli naveden mali broj kuća ili kurija u kojima su oni stanovali: u I insuli stanovali su u 5 kuća, u II u 15 kuća, u III u 10 kuća, u IV u 6 kuća, u V u 5 kuća i 1 kuriji, u VI u 2 kuće i 2 kurije, u VII u 7 kuća, u VIII u 9 kuća, u IX u 4 kuće — ukupno u 63 kuće i 3 kurije²⁰. Broj vlasnika kurija po insulama nešto je veći. U II insuli dolazi na 27 vlasnika dvornih mjesta u veličini 16 5/8 kurija, u III na 28 vlasnika 15 6/8 kurija, u IV na 11 vlasnika 8 5/8 kurija, u V na 13 vlasnika 10 4/8 kurija, u VI na 10 vlasnika 7 4/8 kurija, u VII na 21 vlasnika 12 1/8 kurija, u VIII na 15 vlasnika 10 3/8 kurija, u IX na 11 vlasnika 12 5/8 kurija²¹ dok na 11 7/8 kurija iz I i početka II insule (koje nedostaju u prvom popisu) otpada u prosjeku 17 vlasnika. Na 106 dvornih mjesta u veličini kurije bilo je u svim insulama oko 153 vlasnika i otprilike 115 kuća, što bi, dakako, bio mali broj građana za teritorij čitava Gradeca unutar zidina.

¹⁰ Da su pojedinci imali i po više kuća na svom dvornom mjestu u kojima su, vjerojatno, stanovali inquilini, vidi se iz darovnice udove Katarine (1434) koja svom drugom mužu Matiji zvanom Farkaš daje polovinu »domus et pallacii murati et domorum lignearum ac fundorum eidem pallacio murato andexorum (...) unam videlicet cum media curiam in se retinentem (MCZ IX, 269).

¹¹ ib. XI, 237—241

¹² ib. XI, 241—244

¹³ Iz popisa od 1368. vidimo da se broj kurija i domova ne poklapa. U popis kurija Šoštarske vesi uneseno je 56 dvornih mjesta u veličini kurije (ib. XI, 235). U popisu inquilina ubilježeno je da oni ondje stanuju u 78 kuća i na 16 kurija (ib. XI, 244—249). Pretpostavimo li da su na tih 16 kurija bile barem još 24 kuće, onda bi u Šoštarskoj vesi na 56 dvorna mjesta u veličini kurije bile 102 kuće.

¹⁴ ib. XI, 231—235

¹⁵ ib. XI, 237

¹⁶ ib. XI, 238

¹⁷ ib. XI, 239

¹⁸ ib. XI, 240

¹⁹ ib. XI, 241

²⁰ ib. XI, 241—244

²¹ ib. XI, 227—231

U svojoj raspravi: »Dva odlomka za poviest grada Zagreba u XIV vieku«, Tkalčić je istakao da je spomenuti popis građanskih kuća (*curia*, dvor) iz 1368. služio porezovniku da u nj ubilježi koliko je tko poreza platio i koliko još preostaje da plati²², a u predgovorima svojih »Povjesnih spomenika slob. kralj. grada Zagreba« više put je objašnjavao pojam »*curiae*«. On misli da je sredinom XIV st. u gradskoj općini i na njezinom području bilo do 282 građanske kuće ili dvora²³, da su kuće bile drvene ili zidane i da prostor na kojem su bile izgrađene nije bio jednak. Najveća mjera za prostor (*curia integra*) bila je 120 lakata duljine i 96 širine, a najmanja 15 lakata duljine i 12 širine²⁴. Osim potpunog dvora bilo je i pola dvora, a kao najmanja mjera spominje se, kaže Tkalčić, osmina dvora²⁵. Budući da je kasnije našao druge podatke — tako, npr., 1443. za jednu četvrtinu grunta (*quartu*) kao i za drugi posjed iste veličine duljinu od 31 lakta, a 1443. za četvrtinu grunta duljinu od 17 lakata — zaključio je da se kod takvih razlika »ne može odrediti tačna mjera za kućne grunte«.²⁶ Dajući 1904. definiciju kurije, istakao je da se pod riječju kuća razumijeva »kuća s kućnim zemljištem ili gruntom (*fundus*) s nuždanimi gospodarstvenimi potrebštinami, a to se ukupno tada zvalo »dvor« (*curia*) i prema tomu prostoru dijelili su se ili označivali dvorovi na: cijeli dvor, polovinu dvora, četvrtinu dvora, na tri ili četiri ili pet četvrtina dvora, na osminu dvora itd.«²⁷ Međutim,

²² Tkalčić, Dva odlomka . . . , 20

²³ MCZ I, str. XXIII

²⁴ ib. VII, str. XXIII

²⁵ ib. IV, str. VII

²⁶ ib. IX, str. XVII. Sam Tkalčić ovdje izričito spominje da je naziv mjere raznolik (*brachia silvestria*, *brachia ferrea*, *ulnas eneas*) i nije siguran da li se pod tim mora podrazumijevati lakat ili rif. Međutim, ta sumnja nije opravdana, jer za mjeru »*brachia ferrea*« znamo iz izvora da se pučki naziva »laketh« (ib. X, 233). Osim toga, svi dokumenti govore u prilog tome da je u varoši ili predgrađu *curia integra*, *media*, *quarta*, *octava* — čak i *media octava* — bila određena mjera za dvorna mjesta i vrtove bez obzira da li su na tom zemljištu bile kuće ili ostale zgrade. U kupoprodajnim ugovorima i sudskim sporovima zemljišni prostor označava se samo »kurijom«, bez pobliže oznake o njenoj veličini, koja je, prema tome, morala biti konstantna (»*quandam domum cum fundo et celario [.] mediam curiam in se habentem*«, ib. IX, 187; »*quidam fundus vacuus [.] mediam curiam in se continens*«, ib. X, 20; »*medietas cuiusdam horti [.] unam videlicet octavam . . .*«, ib. X, 58, 54, 169), kao što se obradiva površina označuje »danom« ili »jugerom« (*quandam terram suam arabilem [.] sex dietas in se continentem . . .*, ib. IX, 187; vidi ib. IX, 190, 206, 209, 217, 243, 245; ib. X, 23, 35, 130, 131, 193) a vinograd »gredom« (»*. . . quandam vinealem porcionem suam, tres glebas vulgo grede dictas . . .*«; ib. X, 262). U rijetkim slučajevima gdje je označena različita veličina dvornog mjesta urađeno je to zbog toga jer se radi o izuzetku.

Kada su se 1242. stanovnici dotadašnjeg predgrađa preselili na brdo (N. Klaić, Prilog pitanju postanka slavonske varoši, Zbornik radova Fil. fak., Zagreb 1955, bilj. 77) tada su, čini se, čitav prostor podijelili na jednaka dvorna mjesta (kurije), na kojima su uz kuću mogli podići i ostale gospodarske zgrade. Svaki od njih dobio je tom prilikom, vjerojatno, najviše jedno potpuno dvorno mjesto (*interga curia*), na što nas upućuje odredba iz Zlatne bule Gradecu, po kojoj građanin, ako umre bez nasljednika, može ostaviti »*domos, curiam, vineas, terras . . .*« (ib. I, 16). God. 1344. slično je postupio i Kaptol za naseljenike Lepe vesi (»*curias eos vel fundos curiarum volumus equales habere*«; ib. I, 174).

²⁷ MCZ X, str. VII

budući da u izvorima dolazi uz kuriju uvijek i termin *domus*, Tkalčić je to pokušao objasniti time da za kuću postaje dva naziva i da se građanske kuće na taj način razlikuju od kuća drugih stanovnika tj. onih koji nisu građani. Budući da se u srednjem vijeku samo plemićka kuća naziva dvor (*curia nobilitaris*) a kraljevski se grad sa svojim građanima smatrao jednom plemićkom osobom, to se, po njegovu mišljenju, riječju »curia« označavala samo građanska kuća a riječju »domus« negrađanska²⁸. Kada je u »Povjesnim spomenicima« ponovo objavio popis iz 1368, ostao je kod ranije izrečenog mišljenja da je to »točan popis građanskih kuća što ga je sastavio gradski porezovnik« i da je »kuća ili dvorova građanskih ukupno u utvrdi i u predgrađu bilo dvi sto osamdeset jedan i pol«.²⁹ Ovo njegovo mišljenje bilo je u historiografiji općenito prihvaćeno. V. Klaić je također mislio da su kurije kuće³⁰, S. Srkulj je tvrdio da je Zagreb tada (1368) imao 281 kuću³¹ a i A. Dabinović je usvojio Tkalčićevo tumačenje³². Tek je N. Klaić dala drugačije tumačenje kurije, navodeći da je 1413. neki Thaar od Palana dobio od kralja »kuću sa zemljištem u veličini od dvije kurije«.³³ Raspravljajući o kućama Zrinskih, i F. Buntak je govorio o nekim kućama pokraj Marijine kapele u jugozapadnom dijelu Gornjeg grada na Kapucinskom trgu, od kojih je zidana zapremala »dvije cijele kurije i u svojem dvorištu imala i druge drvene i zidane zgrade« a druga, jednim dijelom zidana a drugim drvena, imala dvorište i gospodarske zgrade »u veličini jedne kurije«.³⁴ Međutim, ni N. Klaić³⁵ ni Buntak ne osvrću se na ranija mišljenja o kuriji, jer to problemi koje su rješavali nisu ni zahtijevali. Budući da se njihovi podaci odnose na XV st., treba upozoriti da se iz izvora XIV st. jasno vidi da kurija nije kuća već posjed koji služi za izgradnju stambenih i ostalih

²⁸ ib. IX, str. XVI

²⁹ ib. XI, str. XXVIII

³⁰ V. Klaić, n. dj., 25. Slično misli L. Thaler, koji ističe da je kuća Benedikta, sina suca Gywana, bila velika »jer je sadržavala dvije i pol kurije«, Zagrebački hospitali u Srednjem vijeku, Šišićev zbornik, Zagreb 1929, 316.

³¹ S. Srkulj, Zagreb u prošlosti i sadašnjosti 1093—1928, Zagreb 1928, 16. Na osnovu istog popisa, Đ. Szabo misli da je »stari Zagreb mogao imati nešto preko 350 domova, koji su bili dijelom cijeli zidani, dijelom tek u prizemlju zidani, a ostalo bilo je od drva, a bilo je dosta i sasvim drvenih građevina« (n. dj., 37). Kako je došao do broja domova, nije rekao.

³² On dijeli kuće na »cijele, polovične, četvrtinske i osminske«. Osminska kuća s dvorom imala je razmjer od 15 lakata duljine i 12 širine, što iznosi jedva 100 m². Cijeli dvor se nazivao curia i obuhvatao je po običaju samo kuću i vrt pred kućom (Hrvatska državna i pravna povijest, Zagreb 1940, 469). U osnovi isto mišljenje zastupa i Z. Herkov, koji tvrdi da su se kuće u Zagrebu (zacijelo misli na Gradec), zbog diobe kraljevskog poreza, razvrstane po veličini »kurija« (»polovica kurije«, četvrtina, osmina, »kurija i četvrtina« itd.; Građa za financijsko pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske I, Zagreb 1956, 172.

³³ N. Klaić, Iz topografije zagrebačkog Gradeca, Zbornik radova Fil. fak. Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1951, 148.

³⁴ F. Buntak, Kuće Zrinskih i srednjovjekovni kraljevski dvor u Gornjem gradu u Zagrebu, Iz starog i novog Zagreba II, Zagreb 1960, 109.

³⁵ Spominjući u najnovije vrijeme popis iz 1368, N. Klaić konstatira da je kurija »dvorno mjesto, dvorište ili porezna jedinica u varoši« (JIC 2, Beograd 1963, 72).

zgrada tj. dvorno mjesto, ili vrt određene veličine³⁶ (*integra curia, media curia, octava curia* itd.) na kojem su bile zidane ili drvene kuće, dućani a također gospodarske zgrade ili je, štaviše, dvorno mjesto moglo biti pusto.³⁷

Godine 1332. vodio se pred Karlom I u Višegradu spor između bana Mikca i Mihajla sina Andrijina zbog prava vlasništva u Gradecu nad dvije kurije »cum pallacio desolato ac aliis edificii in eisdem fundis curiarum constitutis«. ³⁸ Stjepan i Akuš, sinovi bana Mikca, obvezuju se u nagodbi s novim banom Nikolom (1344) da će svoju palaču u Gradecu, koja se nalazi pokraj kraljevske palače, predati banu Nikoli »cum vno fundo Curie, ipsorum similiter precio comparato, circa idem pallacium, extra ipsam ciuitatem a parte meridiei esistenti, vinea et piscina in eodem fundo Curie adiacentibus«. ³⁹ U sporu Tome krojača i Petra krojača (1357) bilo je određeno da Toma plati Petru 15 maraka denara »pro fundo medie curie«. Nema podataka da li je na tom dvornom mjestu bila kakva kuća⁴⁰, no čini se da je nije bilo, jer se inače kuće u sličnim sporovima redovito spominju.⁴¹ Prilikom prodaje i darivanja posjeda ili postavljanja skrbnika označava se i veličina dvornog mjesta. Iz različitih kupoprodajnih ugovora i drugih zapisa saznajemo da je pokojni Anthonije zvan Plathnar imao kuću s dvornim mjestom u veličini polovine kurije (1377);⁴² da je Andrija postolar (1384) kupio četvrtinu kurije⁴³ od Ivana Ferrea, a Juraj Woscar četvrtinu i osminu kurije od Margarete udovice pok. Ivana Skupendarara.⁴⁴ Ivan sin Markov kupio je od Benedikta i Petra sinova Legina posjed u veličini polovine kurije,⁴⁵ a Klara žena magistra Stjepana darovala je svome mužu kuću s dvornim mjestom u veličini polovine kurije.⁴⁶ No nalazimo i drugih slučajeva. Tako postolar Nikola sin Jurjev prodaje samo polovinu kuće i posjeda, »unam quartam curie in se continentem«, za 18 maraka denara⁴⁷, a mesar Valentin prodaje 1428. polovinu kuće i ostalih zgrada na dvornom mjestu od četvrtine i polovine osmine kurije Marku sinu Benedikta, a polovinu ostavlja sebi (iduće godine prodaje i drugu polovinu).⁴⁸ Neki Ivan, sin krojača Jurja,

³⁶ MCZ X, 58.

³⁷ ib. IX, 130, 133, 141, 153, 165, 195, 202, 207, 211, 232, 234, 259, 260, 263, 265, 279, 282, 288; ib. X, 18, 20, 25, 75, 100, 136, 151, 268.

³⁸ ib. I, 138.

³⁹ I. Kukuljević, Događaji Medvedgrada, Arhiv za povjestnicu jugoslaven-sku III, Zagreb 1854, 86; MCZ I, 170.

⁴⁰ MCZ IV, 94, 95.

⁴¹ ib. IV, 166, 216, 244, 284. U nekim se slučajevima izričito spominje da je dvorno mjesto pusto i da na njemu nema zgrada (MCZ IX, 195, 207, 234, 236, 240, 259; ib. X, 20); neki su građani prazna dvorna mjesta, obično izvan varoških zidina, pretvarali u vrtove (ib. IX, 211, 216, 260), a bilo je takvih slučajeva i unutar zidina Gradeca (ib. II, 351).

⁴² ib, V, 81; usp. ib. V, 117.

⁴³ ib. IX, 17

⁴⁴ ibidem

⁴⁵ ib. IX, 53

⁴⁶ ib. IX, 106

⁴⁷ ib IX, 133

⁴⁸ ib. IX, 158, 168. U izvorima nalazimo i slučajeve da je pri podjeli iste kuće sa zemljištem, zgradama i podrumom jedna polovina imala dvorno mjesto od četvr-

i njegov sin Nikola ustupili su svoju kuću i dvorno mjesto u veličini jedne kurije nekoj gospođi Ivani: Ivan je tri četvrtine svoje kuće, »cum suis pertinentiis«, mijenjao za njenu kuću s dvornim mjestom od pola kurije a njegov sin Nikola prodao joj je svoj dio (u ovom slučaju četvrtinu kurije i četvrtinu kuće) za 7 maraka denara.⁴⁹

Najbolji uvid u raznolikost posjedovnih odnosa u Gradecu pruža popis iz 1368. Iz njega vidimo da su građani Pina, Gungek, Marias i Matej imali kuće u II insuli⁵⁰ s dvornim mjestom u veličini pola kurije,⁵¹ u III insuli⁵² bile su kuće postolara Petra s dvornim mjestom od pola kurije, udovice Ptičković i mesara Antonija od 1 kurije, Krizanusa od 3/4 kurije, udovice mesara Benedikta od 1/8 kurije.⁵³ U IV insuli⁵⁴ bila je, među ostalima, kuća građanina Jurja s dvornim mjestom od 1/2 i 1/4 kurije, kuća magistra Petra s dvornim mjestom od 2 1/4 kurije,⁵⁵ u V insuli kuće Dragveja, Marena i Antonija⁵⁶ s dvornim mjestom u veličini 1 kurije, kuće Nikole od 1/2 kurije,⁵⁷ u VII insuli⁵⁸ kuća Marka s dvornim mjestom od 1/4 kurije, a Sebastijana i Demetrija od 1 kurije.⁵⁹ U VIII insuli⁶⁰ imali su građani Bartolomej, Mikuš i Elija kuće s dvornim mjestom u veličini pola kurije, a Ivan sin Laurencija kuću s dvornim mjestom u veličini 1 kurije manje 1/8.⁶¹ I u predgrađu (Vicus Teutonicorum) bila je situacija slična:⁶² kuća Špana ima dvorno mjesto od 1/2 kurije, Marena i Demetrija od 1/4 i 1/8 kurije (svaka od njih).⁶³ Kuće svećenika Klementa, Ivana arhiđakona od Vaske i suca Petra Donata od 1/2 kurije,⁶⁴ a kuća Stjepana zvanog Zavala i dvorno mjesto bivšeg suca od 1/4 kurije.⁶⁵

tine i osmine kurije, a druga jednaka polovina iste kuće sa zemljištem, zgradama i podrumom dvorno mjesto od četvrtine kurije (ib. IX, 205); nalazimo i to da je polovina kuće, podruma i posjeda imala dvorno mjesto od četvrtine i polovine osmine kurije (ib. X, 3) ili kuću, posjed i drugo s dvornim mjestom od polovine i polovine osmine kurije (ib. X, 4); neka udova Elizabeta imala je dio kuće posjeda i zgrada »unam octavam et terciam partem unius octave curie in se habentem« (ib. X, 46); osim kuća, na dvornom mjestu nalazili su se i dućani. Drveni dućan nekog svećenika Nikole, »duas fenestras in se habentem simul cum fundo et hedificiis«, imao je dvorno mjesto u veličini od pola kurije (ib. IX, 262).

⁴⁹ ib. IX, 145; vidi također ib. IX, 182, 184, 186, 190, 191, 194, 195, 197, 202, 203, 215, 225, 238, 248, 252, 264, 296 itd.

⁵⁰ ib. XI, 241

⁵¹ ib. XI, 227

⁵² ib. XI, 242

⁵³ ib. XI, 228

⁵⁴ ib. XI, 242

⁵⁵ ib. XI, 229

⁵⁶ ib. XI, 243

⁵⁷ ib. XI, 229

⁵⁸ ib. XI, 243

⁵⁹ ib. XI, 230

⁶⁰ ib. XI, 244

⁶¹ ib. XI, 230

⁶² ib. XI, 244—246

⁶³ ib. XI, 231

⁶⁴ ib. XI, 233

⁶⁵ ib. XI, 234

U nepotpuni popis iz 1368. od 382 1/2 i 1/8 kurije upisano je samo 155 3/8 kurija koje su posjedovala 303 građana i stanovnika Gradeca a za 77 njih navedena su ova zanimanja:⁶⁶

zanimanje	broj	zanimanje	broj
sutores	21	notarii	1
magistri	6	organistae	1
fabri	6	arcuparii	1
aurifabri	4	stacionarii	1
lutifiguli	4	piscatores	1
sacerdotes	4	textores	1
pistores	3	archidiaconi	1
carnifices	3	laqueciparii	1
molendinatores	2	sellatores	1
pictores	2	lapididae	1
sartores	2	pellifices	1
selliparii	2	faretriparii	1
piliatores	2	nosar (nožar)	1
literati	2	oztrogar	1

Od spomenutog broja vlasnika imalo je 33,20% (100) dvorno mjesto od 1/4 kurije, 32,60% (99) dvorno mjesto od 1/2 kurije, 6,90% (21) dvorno mjesto od 3/8 kurije i 4,90% (15) dvorno mjesto od 1/8 kurije.⁶⁷ Prema tome, najveći je broj građana i stanovnika koji posjeduju dvorno mjesto do polovine kurije, što razabiremo i iz ovih podataka:

Veličina posjeda (dvornog mjesta)		Vlasnici dvornog mjesta	
		broj	%
preko	1 kurije	15	5
do	1 kurije	52	17
do	½ kurije	121	40
do	¼ kurije	115	38
S v e g a :		303	100

⁶⁶ ib. XI, 227—236

⁶⁷ vidi tabelu I

U spomenuti popis kurija iz 1368. unesene su veličine posjeda i njihovi vlasnici. Međutim, izneseni primjeri jasno pokazuju da kurija nije kuća pa zbog toga moramo odbaciti Tkalčićevo mišljenje da je u Gradecu bila tada samo 281 kuća. Uzimajući u obzir podatke iz tog izvora, možemo sa sigurnošću konstatirati da je 1368. bilo u Gradecu posjeda (dvornih mjesta) u veličini od 282 1/2 i 1/8 kurije.⁶⁸

Analizirajući navedeni popis kurija, Tkalčić je došao do krivih zaključaka o plaćanju i razrezu poreza. Po njegovu mišljenju, od 281 1/2 kuća ili građanskih dvorova u gradu ili predgrađu moralo se »platiti poreza tri sto osamdeset jedna marka, četiri pense dinara manje 10 dinara, odbivši kuće oproštene od poreza i to: gradskoga suca, prisežnika i bilježnika i onih, koji bijahu zakonito riješeni od plaćanja, a ovih bijaše ukupno dvadeset osam i jedna osmina dvora«. Građani nisu rado plaćali porez, »pošto je ubilježeno, da od dvie sto petdeset četiri i pol dvora nije ništa uplaćeno«. ⁶⁹ Budući da je u računima ubilježeno vrlo malo plaćenog poreza, Tkalčić smatra da se porezno zaduženje ne može tačno utvrditi, ali pretpostavlja »da se od celoga dvora plaćalo nešto više od marke«. Međutim, popis završava ovim riječima: »Sumpma sumpmarum curiarum predictarum facit curias ducentas octuaginta unam et mediam curiam cum octava, adhuc unam curiam.

De quibus defalcantur curie iudicis, juratorum et notarii ac aliorum non solvencium viginti octo et una octava. Restant curie, que debent solvere ducente quinquaginta quatuor cum media.

Que faciunt iuxta taxam prenotatam marcas trecentas octoginta unam et quatuor pensas minus decem denarios«. ⁷⁰

Prema tome, od 282 1/2 i 1/8 kurija (a ne 281 1/2), što je konačni zbroj svih kurija, odbija se 28 1/8 kurija onih građana koji porez ne moraju da plate.

⁶⁸ Iako nam je poznat broj kuća u kojima inquilini stanuju, ne možemo još uvijek odrediti, koliko je u svemu bilo u Gradecu kuća, jer ne znamo njihov broj na onim kurijama gdje inquilini nisu stanovali. Međutim, prema broju građana i njihovih dvornih mjesta možemo približno odrediti broj kuća. Pretpostavimo li, da je na izgubljenom dijelu popisa, na 130 dvornih mjesta u veličini kurije, bio proporcionalno isti broj kao i na upisanih 155 dvornih mjesta koja posjeduju 303 vlasnika, dobit ćemo 254 vlasnika na spomenutih 130 dvornih mjesta, odnosno 557 vlasnika na 285 dvornih mjesta (razlika između ovog broj dvornih mjesta i onog na kraju popisa nastala je zbog toga što broj kurija upisan za Vicus Theutonicorum i Novu villu ne odgovara zbroju u samom popisu). Uz pretpostavku da u to vrijeme (1368) 75% građana posjeduje cijelu kuću, na Gradecu i u podgrađima bilo bi 418 kuća. Kasniji izvorni podatak govori u prilog ovom mišljenju. God. 1468. kralj Matijaš kori diktatora Benedikta Bačana što se u popisivanju porta na Gradecu nije držao ranijih uputstava već je razrezao diku na gotovo 500 porta, iako »uti nobis relatum est nec prope tam inhabitatores domos habentes in ipsa civitate nostra habeantur« (ib. II, 320).

⁶⁹ ib. XI, str. XXVIII. Da se Tkalčićeva pretpostavka ne može primiti, pokazuje slijedeće: broju 254 1/2 kurija od kojih, prema njegovu mišljenju, nije ništa uplaćeno, moramo pribrojiti 28 1/2 kurija, o kojima popisivač izričito kaže da su oslobođene plaćanja. Prema tome, od 282 1/2 i 1/8 kurija porez nije naplaćen, a to je ukupni zbroj svih kurija iskazanih u popisu. Međutim, iz popisa se vidi da je oko 98 građana uputilo porez za svoja dvorna mjesta (ib. XI, 227—236).

⁷⁰ ib. XI, 236

Preostaju 254 1/2 kurije (ne 281 1/2) onih građana koji moraju platiti 381 marku 4 pensa manje 10 denara tj. 1 1/2 marke ili 300 denara (računajući marku s 5 pensa ili 200 denara) za posjed u veličini čitave kurije, 150 denara za posjed od polovine kurije, 75 denara za 1/4 kurije, 38 denara za 1/8 kurije, a ne nešto više od marke kako to Tkalčić tvrdi.^{70a}

Iako nam je za građane tačno poznata veličina razrezane porezne svote, njena realizacija je bila slaba a nema ni podataka da li su dugovi bili naknadno podmireni. Mnogi upisani građani nisu uplatili ništa a neki su dali manje od svote koju bi trebalo da plate prema veličini svoga dvornog mjesta. Rijetka je iznimka Ivan Netergej koji je platio mjesto građanina Radeča pun iznos za 1/4 kurije tj. 75 denara,⁷¹ što, međutim, nije bio slučaj kod uplate drugih obveznika. Tako su za 1/4 kurije ubilježene ove svote: 60, 40, 38, 43, 50, 49 denara; za 1/4 s 1/8 kurije 100 den., za polovinu kurije 2 pense, 3 pense, 64 denara.⁷² Ondje gdje je u popisu ubilježeno samo »solvit«⁷³ možemo pretpostaviti da je uplaćena cijela svota prema poreznom zaduženju. Isto vrijedi za slučajeve kad se unosi: solvit medium,⁷⁴ solvit minus C den.,⁷⁵ solvit minus XL den.,⁷⁶ solvit minus XII den.,⁷⁷ solvit totum minus V den.,⁷⁸ ili samo »minus VIII den.,⁷⁹ što, dakako, ne bi imalo smisla upisivati da nije po kuriji tačno određena porezna obaveza.

Nemamo, doduše, podataka kako se visina poreznog zaduženja kretala poslije 1368, ali znamo da su u XV i XVI st. građani bili oporezovani prema veličini posjeda,⁸⁰ na što upućuje formula »quandam domum cum fundo [...] mediam, quartam, octavam, integram curiam in toto ad usum civitatis in se continens«,⁸¹ koja se, prema različitoj veličini posjeda, stalno ponavlja, naročito u kupoprodajnih ugovorima.

^{70a} ib. XI, str. XXVIII

⁷¹ ib. XI, 232

⁷² ib. XI, 227—236

⁷³ ib. XI, 229, 230, 232, 233

⁷⁴ ib. XI, 230, 232, 233, 234

⁷⁵ ib. XI, 230

⁷⁶ ib. XI, 228

⁷⁷ ib. XI, 229

⁷⁸ ibidem

⁷⁹ ib. XI, 228

⁸⁰ Tkalčić je mislio da se porez plaća od kuće; to nužno proizlazi iz njegova zaključka da kurija odgovara kući (ib. X, str. VIII, i ib. VI, str. XVI). Isto mišljenje zastupa i Herkov (n. dj., 172).

⁸¹ ib. II, 350 (g. 1473); ib. VI, 137 (g. 1431); 173 (g. 1432); 174, 175, 190 (g. 1433), 215 (g. 1434), 286 (g. 1438), 311 (g. 1439), 403 (g. 1444), 458 (g. 1448); ib. VII, 44 (g. 1452), 68 (g. 1454), 110 (g. 1456), 138 (g. 1457), 147 (g. 1458), 160 (g. 1458); ib. IX, 185, 191, 200, 204 (g. 1430), 279 (g. 1435), 311 (g. 1437); ib. X, 7 (g. 1441), 15 (g. 1442), 26 (g. 1443), 58 (g. 1445), 61 (g. 1446), 85 (g. 1447), 123, 127 (g. 1451), 137 (g. 1452), 149 (g. 1453), 180, 185 (g. 1458), 190, 191 (g. 1459), 203 (g. 1460), 211 (g. 1461), 216 (g. 1463), 247 (g. 1465), 252, 255 (g. 1466), 273, 275 (g. 1469), 283 (g. 1470); ib. XI, 2 (g. 1471), 6 (g. 1472), 12, 13, 15, 19 (g. 1473), 23 (g. 1475), 64, 66 (g. 1482), 71 (g. 1484), 86 (g. 1500), 90 (g. 1509), 110 (g. 1520), 113 (g. 1521), 118 (g. 1522), 121 (g. 1526); ib. XII, 117 (g. 1533). Kao dokaz da

Porezno zaduženje, koje osim davanja kralju uključuje i novčane obaveze kao i ostale službe općini, bilo je za građane priličan teret. Prema spomenutom nepotpunom popisu građana, stanovnika i kurija iz 1368, 38⁰/₁₀₀ građana trebalo je da plati 75 denara za posjed od četvrtine kurije a 40⁰/₁₀₀ građana po 150 denara za posjed od 1/2 kurije — u vrijeme kad seljak plaća 18 denara marturine a do 100 denara otkup feudalcu od svih podavanja.⁸² Mnogi građani ne mogu namiriti određenu svotu,⁸³ pa njihove kuće i posjedi prelaze u vlasništvo općine.⁸⁴ Sam postupak javnog oglašavanja i pozivanja da se namiri porez kao i zapljena imanja i kuća obično su uslijedili nakon višegodišnjeg dugovanja,⁸⁵ čak, štaviše. nakon 10,⁸⁶ a u jednom slučaju i nakon 23 godine.⁸⁷ Kad se takvih posjeda⁸⁸ i kuća nakupilo, općina ih je prodavala za svotu koja redovno nije odgovarala njihovoj vrijednosti⁸⁹ ili za isplatu poreznog duga,⁹⁰ iako u kupoprodajnim dokumentima nije bila visina dužnog poreza iskazivana. Prilikom prodaje pazilo se da građani, kupci takvih posjeda, budu ljudi uglednog položaja, društvenog i materijalnog. God. 1397. prodan je posjed zajedno sa zida-

se u drugoj polovini XV st. porez plaćao od dvornih mjesta, služi privilegij kralja Matijaša Korvina koji je 1478. dopustio dominikancima da na dvije sesije (radi se o dvornim mjestima; v. MCZ XI, 17) kraj kapele sv. Katarine podignu samostan i oslobodio ih svih redovnih i izvanrednih podavanja, »quibus iidem in medium dicte civitatis nostre racione dictarum duarum sessionum tenerentur« (ib. II, 393-4). Izuzetak je pokušaj da se uvede »tributum fisci regalis« i razrez tog poreza na porte (ib. II, 320).

⁸² N. Klaić, O razvitku feudalne rente u Hrvatskoj i Slavoniji u XV. i XVI. stoljeću, Radovi Fil. fak., Odsjek za povijest 3, Zagreb 1960. Za naseljenike Lepe vesi Kaptol određuje 1344. »in signum autem recognitionis domini nostri temporalis« da plate od čitave kurije 40 dobrih banskih denara godišnje i 3 dara; Statuta capituli Zagrabiensis saec. XIV (1334—45), 147, izd. I. Tkalčić, Monumenta episcopatus zagrabiensis II, Zagreb 1874. God. 1372. Kaptol daje svoj predij Bedenićdol u komitatu Topuskom Filipu Barnabinu, koji mora, uz ostale darove u novcu, platiti 2 pense denara (T. Smičiklas, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae XIV, 392—3).

⁸³ Tkalčić misli da se radi o »nehajnicima«, jer ne uzima u obzir težinu poreznog zaduženja (MCZ X, str. VIII).

⁸⁴ Kad su prilike dopuštale, općina nije štedjela ni vrlo istaknute građane. God. 1397, u vrijeme suca Ivana, sina Stjepanova, oduzela je neki posjed banu Akušu i njegovim nasljednicima zbog neplaćanja kraljevske daće i neizvršavanja drugih obaveza pa ga prodala za dužan porez nekom Kunu Latinu (ib. IX, 92).

⁸⁵ »Magdalena et... Elizabeth... a pluribus retroactis temporibus dacia... solvere non curarunt« (ib. IX, 98; v. također IX, 96, 298, i XI, 57—8).

⁸⁶ ib. VI, 260

⁸⁷ ib. VI, 151

⁸⁸ Općini su pripali, jednim dijelom, posjedi onih građana koji su umrli bez nasljednika ili onih koji su zbog različitih zločina sami potajno napustili varoš (ib. IX, 263, 337).

⁸⁹ God. 1434. prodan je prazni posjed u veličini 1/4 kurije za 2 florena (ib. IX, 266), zidana kuća i posjed blaža Židova od 1/2 kurije »pro tribus flor. auri pro daciis et aliis debitis serviciis« (ib. IX, 261), posjed djece pok. Matije iz Gračana za 1 floren (ib. IX, 267); neki posjed u predgrađu od 1/4 kurije za 1/2 florena (ib. IX, 267); u isto vrijeme prodaje sudac Juraj, sin Valentina, polovinu kuće, posjeda i podruma u veličini 1/4 kurije za 17 florena (ib. IX, 265); izniman je slučaj da je općina prodala kuće ili posjed za njihovu stvarnu vrijednost (ib. IX, 291, 298).

⁹⁰ ib. IX, 92, 93, 96, 98, 259, 260, 272, 273; ib. X, 42, 66, 119.

nom kućom literatu Tomi, Isipovu sinu,⁹¹ g. 1434. veći broj zaplijenjenih nekretnina prodan je i darovan sucu Bricciu sinu Benedikta,⁹² jedan prazan posjed u veličini 1/4 kurije prodan je sucu Jurju sinu Valentina,⁹³ a prisežniku Martinu Tominom sinu polovina posjeda od 1/4 kurije.⁹⁴ Desilo se, dakako, da se posjed prazan ili s kućom nije mogao prodati pa je ustupljen onome koji je primio obavezu da će redovno davati sve daće varoši a u kupoprodajnom ugovoru ubilježeno je, bez naznake svote, da je nekretnina prodana⁹⁵ ili darovana.⁹⁶ Katkad građani nisu bili zainteresirani za takve posjede pa su u obzir dolazili stranci, koji su kupnjom kurije postajali stanovnici i građani Gradeca. Prednost su imali takvi koji su varoši iskazali neku uslugu⁹⁷ ili su ih preporučili sami građani.⁹⁸ Najzad, kao kupci pojavljuju se i drugi, pa i trgovci koji su, vjerojatno, zbog svojih poslovnih veza dolazili u Gradec. Tako je 1439. općina prodala neki posjed u veličini 1/2 kurije trgovcu Konradu sinu Ulrika Ravsara, koji je kasnije bio više put sudac u varoši.⁹⁹

U mnogo povoljnijem položaju, s obzirom na porezno zaduženje, bili su inquilini. Budući da ne posjeduju kurije, oporezovani su po »glavi« i to prema svom imućstvenom stanju. Popis iz 1368. nabraja 352 inquilina,¹⁰⁰ među kojima su najbrojniji oni kojima se spominje samo ime (144). Zbog nedostatka izvornih podataka ne znamo ništa o njihovu zanimanju, ali iz poreznog zaduženja se vidi da su bili različitog imovnog stanja. Većina od njih (84) zadužena je najmanjim poreznim iznosom od 10 denara, 1 s 15 den., 46 s 20 den., 2 s 25 den., 1 s 35 den., 6 s 40 den., 1 s 50 den., 1 s 200 denara i 2 s 1/2 marke (vidi tabelu II). Na drugom su mjestu kopači vinograda (101), koji su gotovo svi jednako oporezovani (s 10 denara). Obrtnici se nalaze tek na trećem mjestu, a među nima su najbrojniji postolari (19), zatim krojači (11), klesari (7), mesari (5) i kovači (5). Oni su uglavnom oporezovani s 20 denara a tek iznimno s većim iznosom. Porezno zaduženje jednog krojača bilo je 40 denara, jednog čak 1 marku, jednog klesara 4 pense itd. U četvrtu grupu možemo ubrojiti sve ostale i to 4 trgovca, 2 noćobdije, 1 mlinara, 1 magistra, 1 literatu, 1 svećenika, 1 kosca, 7 vlasnika vinograda, 2 siromašna čovjeka, 1 slugu, 3 inquilina kojima nije zabilježeno ime, 7 ribara koji su prema drugima bili teže oporezovani i to 1 s 10 denara, 2 s 20 den., 1 s 25 den., 1 s 40 den. i 2 s 50 denara.

⁹¹ ib. IX, 93; v. i IX, 92, 265, 279, 282.

⁹² ib. IX, 260, 261, 272

⁹³ ib. IX, 265

⁹⁴ ib. IX, 261, 298; v. i IX, 266, i X, 234, i XI, 10, 19.

⁹⁵ ib. IX, 93, 202, 282

⁹⁶ ib. X, 188, 234; ib. XI, 57—8

⁹⁷ ib. IX, 289

⁹⁸ ib. IX, 259

⁹⁹ ib. IX, 330, v. i IX, 222, 263. Sve što je dosad izneseno ne govori u prilog Tkalčićevu mišljenju da su se »kuće prodavale uz bescjenje, jedno što se svatko osim lihvara nećkao kupiti, a drugo, što ni općini nije stajalo do toga da proda uz kakav prid, već samo da se prodajom namiri dužni porez i daća« (ib. IX, str. XXI).

¹⁰⁰ vidi tabelu II

Porezna svota, razrezana na sve inquiline, iznosila je 6315 denara: 40% otpada na one kojima je u popis uneseno samo ime, 17% na kopače vinograda, 30% na obrtnike, a tek 13% na sve ostale.¹⁰¹ Raspodjela poreza na ove kategorije inquilina izgleda u novčanim relacijama ovako:

I N Q U I L I N I			Porezni razrez	
zanimanje	broj	%	u den.	%
zanimanje nije navedeno (upisano ime)	144	41	2550	40
kopači vinograda	101	28	1080	17
različiti obrtnici	76	21	1900	30
svi ostali	31	10	785	13
S V E G A :	352	100	6315	100

Najveći broj inquilina (58%) zadužen je najmanjim poreznim zaduženjem od 10 denara po osobi; oni plaćaju tek 32% od cijele razrezane porezne svote. Od deset do dvadeset denara odnosno 37%, plaća 33% inquilina od dvadeset do pedeset denara 7%, od pedeset denara do 1 marke 2% odnosno 18% razrezane svote.¹⁰² Uzimajući u obzir porezno zaduženje po visini razreza po pojedincu, porezna obaveza koju su inquilini morali uplatiti bila je ovako raspoređena:

I N Q U I L I N I			razrezana porezna svota	
zaduženje u den. po pojedincu	broj	%	iznos u den.	%
deset denara	205	58	2050	32
do dvadeset den.	117	33	2335	37
do pedeset den.	23	7	810	13
do 1 marke	7	2	1120	18
S V E G A :	352	100	6315	100

¹⁰¹ Tkalčić je upozorio da samo onaj stanovnik Gradeca koji posjeduje kuću može biti građanin (ib. V, str. II). Međutim, u građane i stanovnike (inhabitatores) moramo ubrojiti sve vlasnike kurija. U drugu grupu idu inquilini, među kojima ima obrtnika i ljudi drugih zanimanja, ali oni nisu građani, što se vidi iz različitog načina na koji se oporezuju. Čini se da Herkov ovu distinkciju dviju skupina ne uviđa, jer piše da građani koji nemaju vlastite kuće, doprinose taj porez, što osobito vrijedi za različite obrtnike, koji se na području grada nastanjuju« (n. dj., 172). I u izvorima ističe se razlika između građana i ljudi »alterius status et condicionis« (ib. II, 8).

¹⁰² Nije, dakle, tačno Tkalčićevo mišljenje da obrtnici inquilini (on ih naziva stanarima) nisu nikad plaćali više od 50 denara poreza (MCZ IX, str. XXVIII i XI, 243).

Dok 205 inquilina, oporezovanih najmanjim iznosom od 10 denara, mora da plati 2050 denara, dotle je 100 građana koji posjeduju 1/4 kurije oporezovano ukupno sa 7500 denara a 15 građana s posjedom od 1/8 kurije s 563 denara. Prema tome, najmanje porezno zaduženje građanina 3,8 puta je veće od najmanjeg zaduženja inquilina. Međutim, činjenica da je 58⁰/₁₀₀ svih inquilina oporezovano najmanjim iznosom od 10 denara a samo 5⁰/₁₀₀ građana njihovim najmanjim iznosom od 38 denara ukazuje na velike razlike u poreznim obavezama i imućstvenom stanju tih dviju skupina stanovnika u Gradecu

Zbog toga je kod inquilina i realizacija uplaćenog poreza mnogo veća nego kod građana. Kao što je već rečeno, ukupna svota njihova poreznog zaduženja iznosi 6315 denara. Tu je svotu sastavljač unio u popis riječima: »Summpa vero predictorum inclinorum facit marcas XXXI et XV den«,¹⁰³ ali on ne kaže da je taj iznos doista i uplaćen. Osim toga, u čitavom popisu upisano je uz ime svakoga inquilina njegovo porezno zaduženje, a pokraj upisane svote ubilježeno je: »solvit«¹⁰⁴ ili »defalcavi pro debito suo«,¹⁰⁵ »comunitas dimisit«,¹⁰⁶ a za nekog svećenika Jakova »recessit ante dacium«. ¹⁰⁷ Ima slučajeva, iako rijetkih, gdje nije ništa upisano.¹⁰⁸ Tu se, dakako, radi o inquilinima koji svoju poreznu obavezu nisu namirili.

Od razrezane porezne svote uplaćeno je, dakle, 81⁰/₁₀₀ ili 5140 denara, nije uplaćeno 5⁰/₁₀₀ ili 285 denara, otpisano je i oprošteno 11⁰/₁₀₀ ili 690 denara, nije naplaćeno zbog odlaska oporezovane osobe 3⁰/₁₀₀ odnosno 200 denara. Porezna realizacija prema mjestu stanovanja inquilina u Gradecu izgleda ovako:

Inquilini prema mjestu stanovanja	Uplatili porez	nisu uplatili	općina otpustila porez	otpisan porez	otišli prije ubiranja poreza	Svega
	den.	den.	den.	den.	den.	
izvan insula	1675	95	—	—	—	1770
u insulama	1640	100	160	200	200	2300
u Šošarskoj vesi	1825	90	130	200	—	2245
U K U P N O :	5140	285	290	400	200	6315

¹⁰³ Ukupna svota poreznog zaduženja iskazana na kraju popisa inquilina (31 marka i 15 denara) iznosi 6215 denara (ib. XI, 249). Međutim, zbroj svih poreznih zaduženja iznosi 6315 denara (vidi tabelu II). Valja napomenuti da se ovdje radi o poreznom zaduženju a ne o uplaćenom porezu, kako misli Tkalčić (ib. XI, str. XXVIII). U prilog tome, uz ostalo, govori i završna rečenica iz spomenutog popisa: »Item preter sumpmam predictam, magister Georgius literatus, taxatus est ad XX den. (solvit)« (ib. XI, 249).

¹⁰⁴ ib. XI, 237—249. U jednom slučaju ubilježeno je da je neki Cerenda platio polovinu zadužene svote (ib. XI, 243).

¹⁰⁵ ib. XI, 244, 247

¹⁰⁶ ib. XI, 241

¹⁰⁷ ib. XI, 243, 246, 248, 249

¹⁰⁸ ib. XI, 237—245, 247—249

Posjedi (dvorna mjesta) u veličini kurije, njih 28 1/2 bijahu oslobođeni od plaćanja poreza i to kurije suca, prisežnika, notara kao i nekih građana koje ne možemo utvrditi zbog nepotpunosti popisa,¹⁰⁹ što, međutim, nije slučaj kod inquilina. Sama općina oprostila je porez osmorici inquilina: trojici klesara po dvadeset den.,¹¹⁰ jednom klesaru čak 4 pense,¹¹¹ dvojici kolara po 20 denara,¹¹² nekom Nikoli 10 denara i Tilmanu 20 denara.¹¹³ Nije poznato, zašto su baš spomenuti pojedinci oslobođeni od plaćanja daća, ali broj oproštenih klesara ukazuje na svjesnu politiku općine da davanjem olakšica zadrži u gradu ove naročito potrebne obrtnike.

Za XV stoljeće ima malo podataka o oslobađanju građana od plaćanja poreza. U vrijeme gospodstva knezova Celjskih nad Gradecom, njihov kapetan Sebold oprostjen je od svih općinskih daća,¹¹⁴ što je učinjeno, vjerojatno, preko volje i na isti način na koji su se u to vrijeme oduzimali posjedi i kuće te prenosili na pristaše Celjskih.¹¹⁵ Ukoliko općina kasnije (1470, 1474) i oslobađa pojedine građane od plaćanja općinskih poreza, ona pri tom ističe da se to ne odnosi na kraljevske daće.¹¹⁶ Štaviše, gradska se uprava brine da li će novi kupci moći udovoljiti svojim obavezama. Zbog toga dopušta nekom Dioniziju, sinu pokojnoga Antonija Sipčiča, prodaju dvornih mjesta dominikancima tek uz pismenu obavezu njihova opata koji je, u ime svih fratara vlasnika novog posjeda, izjavio da će sve poreze i službe davati varoši kao i drugi građani.¹¹⁷ No fratri su doskora našli načina da se toga oslobode. Zbog opasnosti od turskih provala nisu bili sigurni izvan varoških zidina u starom samostanu pa su odlučili sagraditi novi. Kralj Matijaš im je to 1478. dopustio a pri tom ih oslobodio od svih redovnih i izvanrednih podavanja kao i od službe varoši.¹¹⁸

Od novčanih daća namirivale su se varoške potrebe i porezi kralju. Glavni redovni porez bio je godišnji census od 40 maraka koji su građani plaćali »in die strenarum«.¹¹⁹ Spomenuta obaveza, fiksirana u privilegiju kralja Bele IV iz 1266,¹²⁰ kojim su građani, inače, bili oslobođeni davanja ostalih tereta i služba, sačuvala se do kraja XVI stoljeća.

¹⁰⁹ ib. XI, 236

¹¹⁰ ib. XI, 246, 248, 249

¹¹¹ ib. XI, 241

¹¹² ib. XI, 249

¹¹³ ib. XI, 248

¹¹⁴ ib. X, str. XIV

¹¹⁵ Kralj Ladislav konstatira da je kapetan Sebold otuđio i zauzeo 14 posjeda koji se nalaze »in platea sutorum«, a pri tom je »certas litteras a civibus dicte civitatis nostre pro se extraxisset«, pa nalaže sucima i prisežnicima da otuđeno vrate (MCZ II, 255); također ib. II, 269.

¹¹⁶ ib. VII, 370, 435

¹¹⁷ ib. XI, 17

¹¹⁸ ib. II, 393—4. God. 1487. je općina dopustila pavlinima da mogu popraviti kulu koju su kupili od Martina literata i oprostila ih od poreza, daća i čuvanja grada (ib. II, 430).

¹¹⁹ Govoreći o tom da Zagreb daje godišnje »poprečni iznos od 40 maraka«, Herkov misli da gradovi dijele te poprečne iznose poreza »na građane po njihovoj imovnoj snazi« (n. dj. 172). Međutim, kod razrezivanja poreza mjerodavna je samo veličina dvornog mjesta.

¹²⁰ ib. I, 40—44

Karlo I potvrđuje¹²¹ 1322. ovu Belinu darovnicu a dvije godine kasnije (8. III 1324), s novim pečatom, svoju stariju povlasticu.¹²² Privilegij iz 1324. Ludovik potvrđuje 1345.¹²³ i ponovo 1359. na molbu magistra Petra, Ligerijeva sina, suca varoši.¹²⁴ Karlovu ispravu iz 1324. Žigmund potvrđuje 1406,¹²⁵ a 7. X 1435.¹²⁶ i svoju darovnicu iz 1406. Sve te nabrojene isprave obavezuju građane na plaćanje godišnjeg censusa od 40 maraka.

U vrijeme Karla I nema, doduše, sačuvane pismene namire da je ta svota uplaćena. Međutim, zbog štete koju su građani pretrpjeli od kraljeve vojske, Ludovik je 1345. oslobodio varoš kroz 5 godina svih daća,¹²⁷ pa oni, dakako, nisu plaćali ni svoj godišnji census. U prilog tome da se inače baš taj iznos davao govori Ludovikov privilegij Koprivnici (1356), prema kojem su, po uzoru na Gradec, njeni građani bili dužni da plaćaju 40 maraka kao godišnji porez na novu godinu.¹²⁸

Vladari prepuštaju taj porez vrlo često vojvodi, banu ili nekoj drugoj uglednoj osobi. God. 1390. i 1391. ban Ditrih Bubek potvrdio je da su mu građani platili 40 maraka »quas ipsi in die strennarum ad novum annum, wlgo Beud dictum domino nostro regi solvere debuissent«.¹²⁹ Magister Mirko od Zeline izjavio je 1395. da su oni platili za 3 godine »collectam eorum consvetam et ordinariam«¹³⁰ a sličnu namiru¹³¹ izdao je 1405. i zagrebački biskup Eberhard.

Ima, dakako, slučajeva da su feudanci prigrabili poreze koje je varoš davala kralju. U vrijeme građanskog rata između Vladislava IV i kraljice Elizabete, grofovi Celjski opsjeli su Gradec,¹³² a kralj, koji je od njih zahtijevao da opsadu prekinu, nije imao dovoljno snage da mu pomogne. Već 1442. varoš plaća porez Ulrihu Celjskom,¹³³ a u jednoj sudskoj odluci iz iste godine općina naziva knezove Friedricha i Ulriha »domini nostri graciosi«.¹³⁴ Nakon smrti kralja Vladislava (1444), Ulrih je potpuno zagospodario gradom, štaviše, 1448. zatvorio je

¹²¹ ib. I, 105—6

¹²² ib. I, 108—9

¹²³ ib. I, 178—9

¹²⁴ ib. II, 215—16

¹²⁵ ib. II, 9—11; V. Klaić navodi da je Žigmund 24. travnja 1404. građane Gradeca oslobodio plaćanja »svih daća (osim tridesetine) po čitavoj državi svojoj« (Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća II/1, Zagreb 1909, 327). Međutim, radi se samo o oslobađanju od svih tributa na robu i stvari građana i ostalih stanovnika (MCZ II, 8).

¹²⁶ ib. II, 113—15

¹²⁷ ib. I, 179

¹²⁸ Smičiklas, CD XII, 373

¹²⁹ MCZ I, 317, 320

¹³⁰ ib. I, 352

¹³¹ ib. II, 8—9

¹³² Citirajući kraljevo pismo Gradecu, V. Klaić tvrdi da je kralj tražio od Celjskih da »građane više ne uznemiruju« (n. dj. II/2, 1901, 182). Vladislav IV, naprotiv, izričito piše, »ut ipsi gentes et homines ipsorum, singulosque ad eos pertinentes, ab obsidione illius civitatis removeere debeant« (MCZ II, 184).

¹³³ U sporu Stjepana Zajka i Antonija kamenara ostao je potonji dužan 1 floren, 4 pense i 5 bečkih denara za kupljenu kuću i zemljište bivšeg vlasnika. Budući da se Antonije oglušio zbog duga, kuća je vraćena starom vlasniku, osim ostalog i »pro persolucione daciorum tam domini comitis Vlrici quam etiam nostrorum comunium« (ib. VI, 363).

¹³⁴ ib. VI, 364

varoškog suca Martina,¹³⁵ a novi je sudac izabran uz privolu njegovih povjerljivih ljudi.¹³⁶ Kroz čitavo vrijeme njihova vladanja sačuvana je samo jedna namira, u kojoj Katarina Celjska potvrđuje 1453. da je od gradskog suca Jakoba Eberspelcha primila »viercziky grifen phennig«¹³⁷ tj. godišnji census varoši.¹³⁸ Međutim, položaj Celjskih u Slavoniji nastojao je oslabiti Ivan Hunyadi, a nagodba sklopljena između obiju porodica u Smederevu 1451. samo je odgodila konačni obračun. Sukob se ponovo zaoštrio kada je Ulrich nakon Ivanove smrti 1456. postao kraljevski namjesnik u Ugarskoj pa ga iste godine pod vodstvom Ladislava Hunyadija, zavjerenici ubijaju u beogradskoj tvrđavi.¹³⁹ Nestanak posljednjeg muškog člana ove porodice iskoristio je i kralj Ladislav V te je bana Vitovca od Grebena obavijestio da je Gradec primio u svoje ruke i povjerio ga na upravljanje njegovim građanima.¹⁴⁰

Težnje novoga kralja Matijaša Korvina za hegemonijom u srednjoj Evropi zahtijevale su velike žrtve od njegovih zemalja u obliku čestog izvanrednog ratnog poreza. Da osigura stalne novčane prihode, kralj provodi novčanu reformu, koja u Slavoniji nije uspjela, štaviše, kraljeva nebriga i novi novčani tereti omogućili su trajanje feudalnog bezakonja.¹⁴¹ Najkasnije 1472. napušteno je u Gradecu oporezivanje prema portama i plaćanje komorne daće, a građani, vjerojatno, ponovo daju svoj godišnji census.¹⁴² Kralj je tada podijelio Gradecu i izuzetni privilegij: njime su građani oslobođeni ne samo od marturine i izvanrednih poreza već, po specijalnoj vladarevoj milosti, i od svih plaćanja »in medium regnicolarum regni nostri Sclauonie quantumque quomodolibet fiendarum et imponendarum«. U spomenutom privilegiju navedeni su samo neki razlozi za takve postupke: njihove ranije usluge i troškovi oko obrane grada, »koji je svakodnevno izložen neprijateljima vjere«.¹⁴³ Matijaš je nesumnjivo želio da varoš bude što čvršće uporište za njegovu vlast u Slavoniji. Tako možemo, među ostalim, objasniti, zašto je Tuzima oduzeo Medvedgrad i nije ga

¹³⁵ ib. VI, str. II, ib. X, 104.

¹³⁶ ib. VI, 461

¹³⁷ ib. II, 230

¹³⁸ Tačna je, doduše, tvrdnja Herkova da kralj zalaže prihode svojih slobodnih gradova ili prenosi pravo pobiranja na nekoga drugoga, ali se ona ipak ne može odnositi na grofove Celjske (n. dj., 172).

¹³⁶ M. K o s, u EJ II, s. v. Celjski grofovi, Zagreb 1956, 350—1; F. B a š, Celjski grofi in njihova doba, Celjski zbornik, Celje 1951, 8.

¹⁴⁰ MCZ II, 252

¹⁴¹ J. Š i d a k u HNJ I, Zagreb 1953, 753.

¹⁴² Herkovu se čini da od 1468. gradovi redovito snose taj opći porez, a govoreći o plaćanju poreza »lucrum camerae« čini mu se, da gradovi u to doba (misli na g. 1528; I. K.) »plaćaju i svoj census« (n. dj., 173). Iz njegove formulacije nije jasno, dokada se zapravo komorna daća plaća. Međutim, Matijaševa novčana reforma sastojala se u tome da je marturinu u Slavoniji zamijenio komornom daćom. To, što kralj u privilegiju Gradecu 1472. oslobađa plaćanja marturine žitelje iz podgrađa, upućuje na zaključak da se kralj vratio na staro stanje i da novčana reforma u Slavoniji nije uspjela (vidi V. K l a i ć, Marturina. Slavonska daća u srednjem vijeku, Rad JAZU 157, Zagreb 1904, 210). Osim toga, Vladislav II je potvrdio (čl. 26 njegova dekreta iz 1492.) da se u Slavoniji plaća marturina. Što se pak tiče censusa, vladar na želju građana potvrđuje 1493. Žigmundov privilegij iz 1435, po kojem je njihovo osnovno podavanje census od 40 maraka (MCZ II, 489).

¹⁴³ MCZ II, 336

vratio, iako im je to ugovorom zajamčio,¹⁴⁴ kao i njegove pokušaje da osigura nesmetanu trgovinu Gradeca primoravajući velikaše i ostale plemiće na poštivanje oprosta od maltarine,¹⁴⁵ koji su građani uživali po cijeloj zemlji. Bio je to, prije svega, sastavni dio one Matijaševe politike, koja je u građanstvu i nižem plemstvu, kome je, doduše, još uvijek nedostojala šira ekonomska podloga, tražila uporište u borbi protiv feudalaca.¹⁴⁶

Nakon Matijaševe smrti, Vladislav II Jagelović ističe u svojoj darovnici da su Gašpar Kušević sudac, Domko Perović i Mirko notar, u ime građana Gradeca i općine, zatražili potvrdu Žigmundova privilegija iz 1435, što je on i učinio. Kada je 1505. potvrdio i Matijaševu darovnicu iz 1472, napose je odobrio davanje godišnjeg censusa tj. njihova redovnog doprinosa vladaru.¹⁴⁷ Građani ga plaćaju do 1511, jer ih je tada, zbog trošnosti kuća od starine i potresa,¹⁴⁸ Vladislav II oslobodio kroz tri godine i plaćanja godišnjeg censusa.¹⁴⁹

Slabost i neefikasnost kraljevske vlasti u vrijeme njegova nasljednika Ludovika II očituje se i u nepoštivanju onih privilegija koje je Gradec uživao. Kralj, doduše, želi da varoši sačuva građanske slobode i oslobođenje od taksa koje sabor raspisuje za obranu zemlje. No zahtjev upućen Berislaviću, dikatorima i utjerivačima poreza da građane ne primoravaju na različita podavanja ostaje neuslišan. U pomanjkanju novčanih sredstava za obranu od Turaka, ban prvi krši tu zabranu. On nasilno uzima djelomično od građana, djelomično od crkvenih novaca 300 florena, i građani se zbog toga, kao i zbog drugih nedopuštenih postupaka,¹⁵⁰ obraćaju tužbom kralju, što, čini se, nije urodilo plodom.¹⁵¹

Odmah po dolasku Habsburgovaca za hrvatsko-ugarske vladare, građani Gradeca žele regulirati svoje novčane obaveze prema kralju. Istog dana Ferdinand potvrđuje dvije darovnice kralja Vladislava II: onu iz 1493.¹⁵² i onu iz 1505.¹⁵³ Prema tome, prvom darovnicom građani su dobili pristanak da i dalje plaćaju svoj godišnji census, a drugom je trebalo da budu oslobođeni plaćanja izvanrednoga ratnog poreza, koji se u vrijeme Ferdinandova vladanja pretvara u redovno davanje ne samo kmetova već i gradova. U to vrijeme (1528) kralju odgovara to privilegiranje, jer je Gradec trebalo što više ojačati da odoli pritisku zagrebačkog biskupa, jednog od najvažnijih kraljevih neprijatelja u Slavoniji. Međutim, 1538. Ferdinand nalaže Gradecu da plati 400 florena¹⁵⁴ za

¹⁴⁴ B. Krnic, *Judicium generale* (opći sud) u Ugarskoj i Hrvatskoj, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva* n. s. IX, 1906/7, Zagreb 1907, 68—9.

¹⁴⁵ MCZ II, 407, 422, 423, 426

¹⁴⁶ J. Šidak, u *EJ* IV, s. v. Hrvati. *Historija*, Zagreb 1960, 48.

¹⁴⁷ »ex quo eciam alioquin ipsi cives annuatim per se census de medio ipsorum provenire debendum nobis, nostrisque successoribus regibus Hungarie persolvere habent, acceptamus, approbamus et ratificamus...« (MCZ III, 37.)

¹⁴⁸ *ib.* III, str. IV—V

¹⁴⁹ *ib.* III, 115

¹⁵⁰ *ib.* III, 191

¹⁵¹ *ib.* III, 205

¹⁵² *ib.* XII, 27—29

¹⁵³ *ib.* XII, 29—31

¹⁵⁴ E. Laszowski, *Monumenta habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae* II, Zagreb 1916, 399; MCZ XII, 176—7. God. 1547. Ferdinand zahtijeva od bana Nikole Zrinskog i ostalog plemstva da od građana ne ubiru taksu koju su im u prošlom saboru nametnuli, jer su oni ranijim privilegijima, koje im je on potvrdio,

prijeke potrebe kraljevstva, obrazlažući svoj zahtjev teškim izdacima zbog obrane zemlje. Osim censusa, koji su bili dužni da svake godine plaćaju kraljevskom fisku, vladar zahtijeva 1557. od Gradeca još i 1000 florena ratne daće.¹⁵⁵ Sve češće moraju građani da pridonose tu pomoć (*subsidiium, dica*), od koje ih Ferdinand tek izuzetno oslobađa. Budući da su te svote veće od njihova godišnjeg poreza i pretstavljaju teret koji oni jedva podnose, ova ratna daća postaje u drugoj polovini XVI st. njihova glavna novčana obaveza.

*

Rezimirajući rezultate ovog priloga, konstatiramo da su u Gradecu tj. u varoši i njenom podgrađu (*Vicus Theutonicorum, Nova villa*) bili posjedi nazivani kurije (*curiae*) sa stambenim i gospodarskim zgradama ili bez njih, katkad iskorišteni i za vrtove. Oni su se prema svojoj veličini sastojali od cijele kurije ili su se dijelili na polovinu, četvrtinu i osminu kurije. Iz toga slijedi da se kurija ne može poistovjetiti s kućom ili dvorom (tj. kuća, dvorište i gospodarske zgrade), pa Gradec u XIV st. nije imao samo 281 kuću nego barem 400 kuća.

Kurija je bila i porezna jedinica, na temelju koje je varoška općina njenim vlasnicima, građanima i »stanovnicima« (*inhabitatores*) od XIV do XVI st. određivala visinu poreza, podmirujući od ubrane svote gradske potrebe i novčane obaveze prema vladaru. Bilo je slučajeva da pojedini građani nisu mogli namiriti daće, pa su njihovi posjedi prelazili u vlasništvo općine, koja ih je za naplatu dugova prodavala ili poklanjala sugrađanima i uglednim strancima.

Prema popisu iz XIV st., drugu skupinu varošana, nazivanu *inquilini*, čine ljudi različitih zanimanja, koji u Gradecu nisu imali posjeda (kurija). Među njima je bio velik broj nadničara koji su se uglavnom bavili obradom brojnih vinograda u neposrednoj blizini varoši, a neki su od njih i sami posjedovali vinograde. Razrez poreza za tu skupinu vršio se po glavi i prema imućstvenom stanju pojedinaca. Njihove porezne obaveze bile su znatno manje od poreznog opterećenja građana, pa su ih zbog toga *inquilini* mogli gotovo u potpunosti namirivati.

U drugoj polovini XIV st. kurije se nalaze i izvan devet insula na koje se varoš dijelila, ali uvijek unutar gradskih zidina; u Novoj villi — podgrađu koje u to vrijeme tek nastaje — *inquilini* još ne stanuju.

Glavna redovna varoška daća, u iznosu od 40 maraka, koju su građani plaćali za Novu godinu, bila je određena još ispravom Bele IV 1266. U iduća tri stoljeća građani nastoje da svaki vladar odobri i ozakoni taj porez a spomenutu ispravu potvrdi, u čemu uspijevaju sve do druge polovine XVI stoljeća. Štaviše, kralj Matijaš, koji je, zbog neprekidnih ratova, često od Ugarske i Slavonije tražio izvanredna novčana podavanja, oslobađa 1472. Gradec od plaćanja izvanrednih poreza, pa građani i taj privilegij, uz raniji Belin, podnose na potvrdu njegovim nasljednicima.

od takvih davanja oslobođeni. Kralj želi da Gradec iskoristi ovu kontribuciju za svoje utvrđivanje, kako bi »ad ingruentem quamlibet occasione vobis, vestrisque colonis tutum profugium apud eos esse possit« (MCZ XII, 291).

¹⁵⁵ MCZ II, 366—7

Katkad, po izričitom nalogu vladara, građani Gradeca plaćaju tu daću nekim uglednim ličnostima, ali je poneki feudarci i sami prisvajaju ne obazirući se pri tom na varoške povlastice (grofovi Celjski i uglavnom svi banovi koji su naslijedili Ivaniša Korvina). Međutim, iako je Ferdinand Habsburški 1528. potvrdio uz Belinu darovnicu i Matijaševu ispravu o neplaćanju izvanrednih poreza, on je od Gradeca ipak zahtijevao da plaća ratnu daću (dica, subsidium) koja u drugoj polovini XVI st. postaje uopće glavna novčana obaveza prema vladaru.

Tabela I

PREGLED RASPODJELE DVORNIH MJESTA 1368. U GRADECU PREMA VELIČINI I BROJU VLASNIKA

Veličina dvornog mjesta	vlasnici dvornog mjesta		
	broj	%	
tres curie cum quarta	1	0,30	
due curie cum quarta	1	0,30	
due curie	3	1	
due curie minus octava	1	0,30	
curia cum media	2	0,70	
curia cum quarta et octava	1	0,30	
curia cum quarta	4	1,30	
curia cum octava	2	0,70	
curia	29	9,60	
curia minus octava	2	0,70	
curia minus quarta	1	0,30	
tre quarte curie	13	4,30	
media curia cum quarta	2	0,70	
media curia cum octava	5	1,60	
media curia	99	32,60	
media curia minus quarta	1	0,30	
quarta curia cum octava	21	6,90	
quarta curia	100	33,20	
octava curia	15	4,90	
Ukupno:	155,3/8 curie	303	100

PRILOG PITANJU O POREZKOM SISTEMU ...

Popis inquilina i razrez poreza za g. 1368.	10 d.	15 d.	20 d.	25 d.	35 d.	40 d.	50 d.	200 d.	4 pen sa	1/2 mar ke	1 mar ka	Inquilini pre- ma zanimanju broj porez. zad. u den.	
nomen inquilini													
solum invenitur	84	1	46	2	1	6	1	1	—	2	—	144	2550
ligonistae	95	—	4	2	—	—	—	—	—	—	—	101	1080
sutores	1	—	14	4	—	—	—	—	—	—	—	19	390
sartores	2	—	7	—	—	1	—	—	—	—	1	11	400
carpentarii	1	—	5	—	—	1	—	—	—	—	—	7	150
piscatores	1	—	2	1	—	1	2	—	—	—	—	7	215
habentes vineas	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	7	140
lapidariae	—	—	4	—	—	—	—	—	1	—	—	5	240
carnifices	1	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	5	90
fabri	1	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	5	90
institores	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	4	80
fistulatores	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	40
arcuparii	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3	60
sine nomine inquilini	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	40
teguliparii	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	20
papueres homines	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	20
vigiles	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	20
pellifices	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	20
frenipares	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	40
lutifiguli	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	20
calcariparii	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	40
molendinatores	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20
faretristae	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20
selliparii	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20
cinguliparii	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20
cultelliparii	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10
faretriparii	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10
pistores panis	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20
pistores panis et habentes vineas	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	40
gladipares	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	160
magistri	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	20
famuli	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10
falcatores fenales	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10
literati	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10
sacerdotes	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	200
Svega	205	1	116	9	1	10	3	1	2	2	2	352	6315

* Porezno zaduženje magistra Petra u iznosu od 50 denara nije u tabeli iskazano, jer je brisano iz popisa inquilina (MCZ XI, 244).

Zusammenfassung

In der Zusammenfassung der Resultate dieser Arbeit konstatieren wir, dass sich in Gradec, d. h. in der Stadt und in ihrer Vorstadt (Vicus Theutonicorum, Nova villa), Grundbesitze Curien (curiae) genannt, mit Wohn- und Wirtschaftsgebäuden befanden. Manchmal wurden sie auch als Gärten benützt. Grundbesitze bestanden aus einer ganzen Curie oder aus der Hälfte, dem Viertel oder Achtel der Curie. Das bedeutet, dass man die Curie nicht mit dem Haus oder dem Hof (d. h. dem Hause, dem Haushof und dem Wirtschaftsgebäude) gleichsetzen kann, und dass Gradec im XIV. Jhd. nicht nur 281 sondern mindestens 400 Häuser zählte.

Die Curie war auch die Steuereinheit, auf Grund welcher die Stadtgemeinde ihren Besitzern, Bürgern und »Einwohnern« (inhabitatores) vom XIV. bis zum XVI. Jhd. die Höhe der Steuer festsetzte. Von der eingezogenen Summe bestritt die Gemeinde die Bedürfnisse der Stadt und die Geldverpflichtungen gegenüber dem Herrscher. Es gab Fälle, dass einzelne Bürger die Steuer nicht begleichen konnten und dass ihre Besitztümer das Eigentum der Gemeinde wurden, welche sie als Begleichung der Schulden verkaufte oder den Mitbürgern und reichen Fremden schenkte.

Nach dem Verzeichniss aus dem XIV. Jhd. bestand der zweite Teil der Stadteinwohner, inquilini genannt, aus Leuten mit verschiedenen Berufen, die in Gradec keinen Besitz (curia) hatten. Unter ihnen war eine grosse Anzahl von Tagelöhnern, welche sich hauptsächlich mit der Bebauung der zahlreichen Weingärten in der unmittelbaren Nähe der Stadt befassten. Einige von ihnen besaßen auch selbst Weingärten. Die Steuer für diese Gruppe wurde pro Kopf und auf Grund des Vermögensverhältnisses des Einzelnen auferlegt. Die Steuerverpflichtungen der Inquilinen waren viel geringer als die Steuerbelastungen der Bürger und sie konnten sie daher fast im Ganzen begleichen.

In der zweiten Hälfte des XIV. Jhdts. befanden sich die Curien ausserhalb der neuen Insulae, in welche die Stadt getheilt war, aber sie waren immer innerhalb der Stadtmauern; in der Nova villa — der Vorstadt, welche in dieser Zeit erst im Entstehen war — wohnten die Inquilinen noch nicht. Die bedeutendste regelmässige Stadtsteuer von 40 Mark, welche von den Bürgern zum Neuen Jahr beglichen wurde, war noch in der Urkunde Belas IV. im Jahre 1266. festgesetzt. In den folgenden drei Jahrhunderten bemühten sich die Bürger bei jedem Herrscher um die Guttheissung und Legalisierung dieser Steuer und die Bestätigung der genannten Urkunde. Dies gelang ihnen bis zur zweiten Hälfte des XVI. Jhdts. König Mathias, welcher wegen der ununterbrochenen Kriege, von Ungarn und Slawonien oft ausserordentliche Geldabgaben forderte, befreite Gradec im Jahre 1472. von den ausserordentlichen Steuern. Zusammen mit Belas älterem Privilegium reichten die Bürger auch das Privilegium Mathias seinen Nachfolgern zur Bestätigung ein. Manchmal, auf ausdrücklichen Befehl des Herrschers, zahlten die Bürger von Gradec diese Abgabe einigen angesehenen Persönlichkeiten, aber mehrere Lehensherren bemächtigten sich ihrer selbst, ohne sich dabei um die Privilegien der Stadt zu kümmern (die Grafen von Zilli und fast alle Bane, die auf Ivaniš Corvin folgten). Obwohl Ferdinand von Habsburg im Jahre 1528. neben Belas Schenkungsurkunde auch Mathias Urkunde über die Befreiung von ausserordentlichen Steuern bestätigte, verlangte er doch von Gradec die Bezahlung der Kriegssteuer (dica, subsidium), welche in der zweiten Hälfte des XVI. Jhdts. die hauptsächlichliche Geldverpflichtung gegenüber dem Herrscher wurde.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

RADOVI
FILOZOFSKOG FAKULTETA
ODSJEK ZA POVIJEST

5

*Ivan Kampuš: Prilog pitanju o poreznom sistemu u Gradecu
od XIV do XVI stoljeća*

Josip Adamček: Narodne straže 1848 -1849.

ZAGREB

1963

SADRŽAJ

<i>Ivan KAMPUŠ:</i>	
Prilog pitanju o poreznom sistemu u Gradecu od XIV do XVI stoljeća	5— 26
<i>Josip ADAMČEK:</i>	
Narodne straže 1848—1849.	27—108

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
RADOVI
FILOZOFSKOG FAKULTETA
ODSJEK ZA POVIJEST 5

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

RADOVI
FILOZOFSKOG FAKULTETA

ODSJEK ZA POVIJEST

ZA SADRŽAJ PRILOGA ODGOVARA AUTOR. — UREDNIK Dr JAROSLAV ŠIDAK

ŠTAMPARSKI ZAVOD „OGNJEN PRICA”, ZAGREB 1964